

İMAM NEVEVÎ FETVALARINDA MÛSİKİ

Music in the Fatwas of Imam Nawawî

Tacetdin BIYIK

Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
Türk Din Musikisi Anabilim Dalı, Malatya, Türkiye

*Assist. Prof., Inonu University Faculty of Theology Department of Islamic History and Arts
Department of Turkish Religious Music, Malatya, Turkey*

tacettinbiyik@hotmail.com | <https://orcid.org/0000-0003-2204-7814>

i Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 07.05.2019

Kabul Tarihi / Accepted: 20.08.2019

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2019

” Atuf / Cite as: Biyık, Tacetdin. “İmam Nevevî Fetvalarında Mûsiki”. *Mütefekkir* 6/12 (2019): 517-538. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.613326>.

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Education, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

📄 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

İMAM NEVEVÎ FETVALARINDA MÛSİKİ

Öz

Bu çalışmada, XIII. yüzyılda yaşamış, hayatını tamamen ilme adanmış ve birçok alanda çok sayıda eser meydana getirmiş olan Şâfiî mezhebine mensup büyük âlim İmam Nevevî'nin (ö. 676/1277) "Fetâva'l-İmâm en-Nevevî / el-Mesâilü'l-mensûre" adlı eserindeki mûsiki ile alakalı fetvaları tespit edilip incelenmeye çalışıldı. İlk önce Nevevî'nin hayatı ve eserleri hakkında genel bilgiler verilerek fetvalarını içeren eseri biraz daha ayrıntılı incelendi. Tespit edilen fetvalar uygun başlıklar altında tasnif edilip tercümeleri yapıldıktan sonra kısaca değerlendirildi. Eserin muhakkiki tarafından yapılan değerlendirme ve yorumlar da tercüme edilerek ilgili yerlerde aktarıldı. Nevevî'nin fetvaları penceresinden bakıldığında; Şâfiî mezhebinin mûsikinin lehinde veya aleyhinde mutlak olarak bir hüküm vermediği, bazı kayıtlara bağlı olarak farklı hükümler verdiği görülecektir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, İmam Nevevî, Fetva, Mûsiki, Dinî Mûsiki.

Music in the Fatwas of Imam Nawawî

Abstract

In this study, the fatwas given by the great Shafi scholar Imam Nawawî (d. 676/1277) related to music in his work "Fetawa al-Imam al-Nawawî/al-Mesâil al-Mensûre" is examined. Shafi lived in the 13th century and had devoted his life entirely to science and who had created many works in many fields. Firstly, general information was presented about the life and works of Nawawî, and then his work containing his fatwas was analyzed in more detail. After the classification under suitable titles and translation of the identified fatwas, they were evaluated briefly. Reviews and comments of the investigator of the work were also translated to Turkish and transferred to the relevant places of this study. From the point of view of Nawawî's fatwas, it is clear that Shafi'i sect had passed no absolute judgements in favor of or against music, and it had passed different judgements depending on some conditions.

Keywords: Islamic History, Imam Nawawî, Fatwa, Music, Religious Music.

GİRİŞ

İslâm hukukunun, tat alma, koklama, görme ve dokunma duyularına hitap eden nimetler için çizdiği helâl ve haram dairesini işitme duyusu için de çizdiği muhakkaktır. Ancak bu dairenin sınırlarının tespitinde âlimlerin ihtilaf ettikleri görülmektedir.

Kişi ve kurumların günlük hayatta karşılaştıkları problemlerine dinî açıdan çözüm bulup, doğru davranış tarzını göstermek veya doğru bilgiyi vermek şeklinde değerlendirilebilecek fetvalar, âlim, şeyhülislâm, müftü gibi fetva verme konusunda yetkin kişilere yöneltilen sorular ve cevaplarından ibaret olup mecmualarda / kitaplarda bir araya getirilmiştir. Kanun koyucu tarafından hakkında ayrıntılı ve özel hüküm koyulmak yerine genel ilke ve amaçları belirlenmekle yetinilen mûsikiyi üretmenin (çalmak, söylemek) ve dinlemenin hükmü, İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren âlimler arasında tartışılmış, lehinde ve aleyhinde çok söz söylenmiş ve bu konu hakkında verilen fetvalar bazı fetva mecmualarında yer almıştır.

İslâm tarihi boyunca İslâm âlimlerini meşgul eden mûsikinin meşruluğu

konusu bazen fıkıh kitapları içerisinde, bazen tefsir kitaplarındaki ilgili ayetlerin açıklanmasında, bazen de müstakil eserler kaleme alınarak izah edilmiştir.¹ Bu konuda müspet veya menfi fikirlere sahip olan âlimler görüşlerini delillendirmek için hem Kur’ân-ı Kerîm hem de hadislerden istifade etmişler, aklî deliller de getirmişlerdir.

Dinî ve din dışı türleriyle mûsiki hakkında görüş beyan edip fetva veren âlimlerden birisi de İmam Nevevî olup kendisine ait fetvalar talebesi Alâüddin b. el-Attâr (ö. 724/1323) tarafından tasnife tâbi tutularak kitap haline getirilmiştir. Nevevî'nin fetvalarının ve dersleri esnasındaki bazı mütalaalarının bir araya getirilip tasnife tâbi tutulmasıyla hazırlanan bu eserin farklı bölümlerinde yer alan mûsiki ile alakalı fetvalar bu çalışmanın esas konusunu oluşturmaktadır. Fetvalara geçmeden önce İmam Nevevî'nin hayatı, eserleri ve fetvaları hakkında -bu çalışmanın ebatlarına uygun düşecek boyutta- bilgi verilmesinde fayda mülhaza edilmektedir.

1. İMAM NEVEVÎ VE ESERLERİ

1.1. İmam Nevevî

Tam adı Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî b. Hasan b. Hüseyin b. Muhammed b. Cümûa b. Hizâm el-Hizâmî en-Nevevî olan müellif, 631/1234'de Suriye'nin güneyindeki Havran bölgesinde bulunan Nevâ köyünde doğdu. Doğduğu yere nispetle Nevevî (Nevâvî), Havrânî ve dedelerinden Hizâm'a nisbetle Hizâmî nisbeleriyle de anılır. Adı Yahyâ olup hiç evlenmeyenlerin genellikle yaptıkları gibi Ebû Zekeriyâ künyesini almıştır.² Kendisinin hoşuna gitmese de "Muhyiddin" lakabı ile de anılmıştır.³

Nevevî, çocukluğu ve gençliğinin ilk yıllarını babasının dükkânında çalışarak ve aynı zamanda çevresindeki âlimlerden ilim tahsil ederek geçirmiştir.⁴ Tahsiline Şam ve Medine'de devam etti. Çok kısa denecek bir süre içerisinde hemen hemen bütün hadis kitaplarını çeşitli hocalara okuyarak icâzet aldı.⁵ Nevevî'nin ders aldığı hocalar şunlardır:

Hadis ilmindeki hocaları; İbrâhim b. İsâ el-Murâdî el-Endelüsî, Ebû İshak İbrâhim b. Ebi Hafs Ömer b. Mudar el-Vâsîtî, Zeynüddin Ebü'l-Bekâ Hâlid b. Yusuf b. Sa'd en-Nablûsî, er-Radi b. el-Bürhân, Abdülaziz b. Muhammed b. Ab-

¹ Mûsiki'nin hükmü konusundaki eser ve müellifleri için bk. İsmail Raci el-Farûkî - Luis Lâmia el-Farûkî, *İslâm Kültür Atlası*, çev. Mustafa Okan Kibaroglu - Zerrin Kibaroglu (İstanbul: İnkılab Yayınları, 1999), 467-480.

² Abdülganî ed-Dakr, *el-İmâm en-Nevevî* (Şam: Dâru'l-Kalem, 1994), 20; M. Yaşar Kandemir, "Nevevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33: 45; Yakup Koçyiğit, *Muhyiddin en-Nevevî'nin Hayatı Eserleri ve Sahih-i Müslim Şerhindeki Metodu* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1989), 16.

³ Dakr, *en-Nevevî*, 20-21.

⁴ Dakr, *en-Nevevî*, 23; Kandemir, "Nevevî", 33: 45.

⁵ Kandemir, "Nevevî", 33: 46.

dülmuhsin el-Ensârî, el-Hamevî eş-Şâfiî, Zeynüddin Ebü'l-Abbas b. Abdüddâim el-Makdisî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ebi Ömer Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî, Cemalüddin Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Ebî'l-Feth es-Sayrafi el-Harrânî, ez-Ziyâ b. Temmâm el-Haneffî ve Şemsüddin b. Ebî Amr gibi muhaddislerdir.⁶

Fıkıh, fıkıh usulü, ilahiyat ve gramer ilmindeki hocaları arasında; Ebu İbrahim İshak b. Ahmed b. Osman el-Mağribî, Ebü Muhammed Abdurrahman b. Nûh b. Muhammed b. İbrahim b. Mûsâ el-Makdisî, Ebü Hafs Ömer b. Es'ad b. Ebi Ğalib er-Rab'î el-İrbîlî, Ebü'l-Hasan Sellâr b. Hasan el-İrbîlî, Ebü'l-Feth Ömer b. Bündâr İbn Ömer b. Ali b. Muhammed et-Tiflîsî, Ahmed b. Sâlim el-Mısrî ve İbn Mâlik et-Tâî bulunmaktadır.⁷

Pek çok âlim yetiştiren Nevevî'nin talebeleri arasında başta; hayatının son altı yılında ondan hiç ayrılmadığı için "Muhtasarü'n-Nevevî" lakabıyla anılan Alâüddin Ebü'l-Hasan Ali b. İbrâhim b. Dâvûd ed-Dımaşkî (İbnü'l-Attâr) olmak üzere eş-Şems Muhammed b. Ebi Bekr b. İbrâhim İbn Abdurrahman b. en-Nakib, el-Bedr Muhammed b. İbrahim b. Sa'dullah b. Cemâa, eş-Şihab Muhammed b. Abdülhâlik b. Osman b. Müzehher el-Ensaârî, Şihabüddin Ahmed b. Muhammed b. Abbas b. Ca'vân, Ebü'l-Abbas Ahmed ed-Darîr el-Vâsitî el-Hallâl, en-Necm İsmail b. İbrahim b. Sâlim b. el-Habbâz, Cibrîl el-Kürdî, Eminüddin Sâlim b. Ebi'd-Dürr, İbn Kesîr'in babası Şihâbeddin Ebü Hafs Ömer b. Kesîr, İbn Ferah el-İşbîlî, Ziyâüddin Ali b. Selîm el-Ezraî, Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî ve Ebü'l-Fidâ gibi şahsiyetler bulunmaktadır.⁸

İkbâliyye, Felekiyye ve Rükniyye gibi medreselerde hocalık yapan Nevevî, 665/1267 yılında Şihabüddin Ebü Şâme el-Makdisî'nin vefatıyla boşalan Eşrefiyye Dârülhadisi şeyhliğine getirilmiş ve ölümüne kadar bu görevini sürdürmüştür.⁹

Nevevî hem hadis ilimlerinde hem de Şâfiî fıkhında devrinin en büyük âlimi olarak kabul edilmektedir. Tartışmadan hoşlanmaz ancak hocalarının Şâfiî mezhebine veya sünnetin açık hükmüne aykırı bulduğu görüşlerini eleştirmekten çekinmezdi.¹⁰

Dünya zevklerine ve rahat yaşamaya önem vermeyen, en büyük ibadetin samimi bir niyetle helâlleri ve haramları öğrenmek olduğunu söyleyen Nevevî, evliliğin kendisini meşgul edeceği düşüncesiyle hiç evlenmemiştir. Haksızlığa tahammül etmez, doğru bildiğini söylemekten, yöneticileri uyarmaktan çekinmezdi. Bu hususta Memlûk Sultanı I. Baybars'a (ö. 676/1277)¹¹ yaz-

⁶ Dakr, *en-Nevevî*, 42-44; Kandemir, "Nevevî", 33: 46.

⁷ Dakr, *en-Nevevî*, 38-45; Kandemir, "Nevevî", 33: 46.

⁸ Dakr, *en-Nevevî*, 191-195; Kandemir, "Nevevî", 33: 46.

⁹ Dakr, *en-Nevevî*, 75-78; Kandemir, "Nevevî", 33: 46.

¹⁰ Dakr, *en-Nevevî*, 56; Kandemir, "Nevevî", 33: 46.

¹¹ el-Melikü'z-Zâhir Rüküddîn es-Sâlihî el-Bundukdârî, Mısır Bahriyye Memlûkleri sultanı (1260-

dığı mektupları ve Moğollar'ın Suriye'ye saldırması esnasında halifenin tav-
rına karşı çıkması onun şöhretini bir kat daha artırmıştır.¹²

Nevevî'nin yaşadığı dönem, İslâm âleminin en hareketli ve çalkantılı dö-
nemlerinden biri olup o dönemde Suriye, Eyyûbîler¹³ ve Memlûkler'in¹⁴ ege-
menliklerinde el değiştirmiş, sık sık Moğol¹⁵ baskınlarına ve Haçlı Sefer-
leri'ne¹⁶ maruz kalmıştır.¹⁷

Nevevî, kendisine “sefer izni” çıktığını söyleyerek hocalarının kabirle-
rini ve tanıdıklarını ziyaret edip, kitaplarını medreseye vakfederek Kudüs'ü
de ziyaret ettikten sonra köyüne dönmüştür. 24 Recep 676 / 21 Aralık
1277'de doğum yeri olan Nevâ'da vefat etmiş ve burada defnedilmiştir.¹⁸

1.2. İmam Nevevî'nin Eserleri¹⁹

Hadis alanındaki eserleri: *Riyâzü's-sâlihîn; el-Minhâc fî şerhi sahîhi Müs-
lim b. Haccâc; el-Ezkâr; İrşâdü tullâbi'l-hakâik ilâ ma'rifeti süneni hayri'l-
halâik (s.a.v.); et-Takrîb ve't-teysîr li (fî) ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr; el-Er-
baûne'n-Neveviyye; et-Telhîs şerhu'l-Buhârî; Mâ temessü ileyhi hâcetü'l-kârî li-
Sahîhi'l-İmâmî'l-Buhârî; el-Hulâsa fî ehâdîsi'l-ahkâm (Hulâsatü'l-ahkâm fî mü-
himmâti's-sünen ve kavâidi'l-İslâm); el-Îcâz fî şerhi Süneni Ebî Dâvûd.*

Fıkıh alanındaki eserleri: *Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn; Min-
hâcüt-tâlibîn; el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb; et-Tenbîh alâ mâ fi't-Tenbîh, el-
Umde fî tashîhi't-Tenbîh; et-Tenkîh fî şerhi'l-Vasî; el-Usûl ve'z-zavâbit; el-Îzâh
(fî menâsiki'l-hac); et-Tahkîk; Mes'eletü'l-ganîme (Mes'eletü tahmîsi'l-ganâim;
el-Mensûrât ve uyûnü'l-mesâili'l-mühimmât (el-Mesâilü'l-mensûre, Uyûnü'l-
mesâili'l-mühimme, Fetâvâ'l-İmâm en-Nevevî).²⁰*

1277). Bk. Kâzım Yaşar Kopraran, “Baybars I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 5: 221-223.

¹² Dakr, *en-Nevevî*, 13, 87-106, 106-121; Kandemir, “Nevevî”, 33: 46.

¹³ Ortadoğu, Mısır, Hicaz, Yemen ve Kuzey Afrika'da hüküm süren bir Türk devleti (1171-1462). Bk. Ramazan Şeşen, “Eyyûbîler (Siyasi Tarih, Medeniyet Tarihi)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 20.

¹⁴ Mısır, Suriye ve Hicaz'da hüküm süren Müslüman Türk devleti (1250-1517). Bk. İsmail Yiğit, “Memlûkler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 90.

¹⁵ Ortaçağ dünya tarihinde önemli rol oynayan ve özellikle İslâm dünyasındaki tahribatıyla tanınan bir kavim. Bk. Osman Gazi Özgüdenli, “Moğollar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30: 225.

¹⁶ XI. yüzyılın sonlarında Avrupa dünyasının “Kudüs'ü kurtarma” sloganı ile Türkler'i Anadolu'dan atmak ve bütün Ortadoğu'yu ele geçirmek için başlattığı siyasî amaçlı askerî harekâta katılanlara verilen ad. Bk. Işın Demirkent, “Haçlılar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 14: 525-546.

¹⁷ Dakr, *en-Nevevî*, s. 13.

¹⁸ Dakr, *en-Nevevî*, 197-199; Kandemir, “Nevevî”, 33: 46.

¹⁹ Nevevî'nin eserleri hakkında daha geniş malumat için bk. Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972), 1: 59, 70, 96-97, 115, 200, 210, 244, 340, 379, 398, 465, 490, 514, 550, 557, 688, 717, 915, 929-930, 936; 2: 1039, 1162, 1188, 1613, 1648, 1833, 1859, 1873-1876, 1877, 1912-1913, 2025; Dakr, *en-Nevevî*, 159-190; Kandemir, “Nevevî”, 33: 46.

²⁰ Bu eser bir sonraki başlık altında daha detaylı olarak incelenecektir.

Kur'ân alanındaki eserleri: *Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'ân; Gaysü'n-nef' fî'l-kurââtî's-seb'*.

Dil alanındaki eserleri: *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-luğât; el-İşârât ilâ beyâni'l-esmâi'l-mübhemât (el-Mübhem alâ hurûfi'l-mu'cem); Tahrîru elfâzi't-tenbîh (et-Tahrîr fî [şerhi] elfâzi't-tenbîh, Tahrîrü't-tenbîh).*

Diğer eserleri: *Bustânü'l-ârifîn; Maksidü'l-Îmâm en-Nevevî (Makâsidü'l-Îmâm en-Nevevî fî't-tevhîd ve'l-ibâdât ve usûli't-tasavvuf, Makâsidü'n-Neveviyeti's-seb'a); et-Terhîs fî'l-ikrâmi bi'l-kıyâm li-zevî'l-fazli ve'l-meziyyeti min ehli'l-İslâm alâ ciheti'l-birr ve't-tevkîr ve'l-ihtirâm lâ alâ ciheti'r-riyâ ve'l-i'zâm; Muhtasaru (Müntehabü) tabakâti'l-fukahâ'; Hizb (Hizbü'l-hıfz ve'l-evrâd, Hizbü'l-Îmâmi'n-Nevevî); es-Sîretü'n-nebeviyye.*

2. İMAM NEVEVÎ'NİN FETVALARI

Nevevî'nin fetvaları ile derslerinde açıkladığı bazı meseleler talebelerinden Alâüddin b. el-Attâr tarafından derlenip tertip edilerek kitap haline getirilmiştir. Eser, “*el-Mensûrât ve uyûnü'l-mesâili'l-mühimmât*”, “*el-Mesâilü'l-mensûre*”, “*Uyûnü'l-mesâili'l-mühimme*”, ve “*Fetâvâ'l-Îmâm en-Nevevî*” olarak farklı şekillerde isimlendirilmiştir. Nevevî'nin dinî ve din dışı mûsiki ile alakalı fetvaları, birçok baskısı yapılan bu eserin *Fetâva'l-Îmâm en-Nevevî / el-Mesâilü'l-mensûre* adıyla Muhammed el-Haccâr tarafından tahkik ve taliki ile 1986 yılında Kahraman Yayınları tarafından yapılan baskısından²¹ tespit edildi.

Tek cilt ve 333 sayfa olan bu eserin dili Arapça olup toplam 18 “kitap” (bölüm), çok sayıda “bâb” ve daha başka alt başlıklardan oluşmaktadır. Eserin tertibinde fıkıh kitapları sistematığı gözetilmeye çalışılmış olup kitâbü't-tahâret ile başlayıp farklı konulardan oluşan bablarla bitmektedir. İlk bölümler ibadetlere tahsis edilmiştir. Bölüm (kitap) olarak düşünüldüğünde eserde en fazla fetva; büyü' (49 fetva), salât (38 fetva), hadis (37 fetva) ve tahâret (36 fetva) kısımlarında bulunmaktadır. En az fetva ise; sıyam (4 fetva), zekât (4 fetva) ve mesâcid (4 fetva) kısımlarındadır. İbadetlerle alakalı toplam 118 fetva bulunmaktadır. Eserde yer alan diğer bölümler ve fetva sayıları ise şöyledir: Selam ve ğayruhû (10 fetva), cenâiz (12 fetva), hac (10 fetva), sayd ve zebâih (6 fetva), et'ime (7 fetva), icâre ve ğayruhû (15 fetva), vakıf (15 fetva), vasiyyet (6 fetva), Ye'cûc ve Me'cûc (1 fetva), ilim ve cihad (1 fetva), ferâiz (3 fetva), nikâh (15 fetva), talâk (10 fetva), eyman (27 fetva), cinâyât (20 fetva), akziyye (17 fetva), tefsir (6 fetva), usûl (3 fetva) ve rakâik ve mensûrât (6 fetva).

Eserde toplam 362 adet fetva / mesele olup bunlardan 10 tanesi bu çalışmada değerlendirilmeye çalışıldı.

²¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Fetâva'l-Îmâm en-Nevevî / el-Mesâilü'l-mensûre*, mürettip: Alâüddin b. el-Attâr, tahkik ve talik: Muhammed el-Haccâr (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986).

Eser, muhakkikin mukaddimesi,²² yine muhakkik tarafından kaleme alınan Nevevî'nin kısa özgeçmişi (tercümetü'l-müellif)²³ ve peşinden eserin mürettibinin mukaddimesi²⁴ ile başlamaktadır. Eserin sonunda muhakkikin sonsözü ve 13 sayfalık fihrist bulunmaktadır.

Fetvalarda; soruların başında “mes’ele” ve cevapların başında “el-cevâb” ifadelerinin yanı sıra bazen “mes’ele” ifadesinden sonra soru sorulmadan doğrudan konu anlatımının yer aldığı görülmektedir.²⁵ Bazen de “mes’ele” ifadesinin peşinden getirilen sorunun cevabına “ecâbe -radiyallâhü teâlâ anh- / cevap verdi -Allâhü Teâlâ ondan razı olsun-” ifadeleri ile başlanmış olup bu tür fetvaların sonunda mürettibin “ketebtühû anhü, ketebtühâ anhü, ketebtühünne anhü / bunu, bunları ondan yazdım” ifadeleri²⁶ yer almıştır. Cevaplar genellikle uzunca ve doyurucu olmakla beraber nadiren kısa cevaplar da verilmiştir. Bazı cevaplardan sonra “Allâhü a’lem, vallâhü teâlâ a’lem, vallâhü sübhânehü ve teâlâ a’lem / En doğrusunu Allah bilir” ifadeleri yer almaktadır.²⁷ Bazen bir soruya birden fazla cevap verildiği de olmuştur.²⁸ Cevaplar Şâfiî mezhebine göre verilmiştir. Bir mesele hakkında görüş bildirildikten

²² Muhakkik eserin mukaddimesinde hamdele ve salveleden sonra; kulu Rabbine ulaştırarak en önemli amellerden birisinin özellikle cehaletin revaçta olup ilmin kesada uğradığı bir zamanda helâli haramdan ayıran dinî kitapların yayınlanması olduğunu ifade ederek fetva kitaplarının da bu türden faydalı birer eser olmaları münasebetiyle bütün acziyetine binaen Allah’ın (c.c.) inayetine sığınarak bu hizmete başladığını beyan eder. Halep’te bulunan Ahmediyye kütüphanesindeki nüshayı başka nüshalarla karşılaştırarak nüshalar arasındaki farklılıklara dipnotta işaret ettiğini, bazı bilgiler ve meseleler ilave ettiğini ve kitaptan istifadeyi kolaylaştırmak için sonuna yeni bir fihrist eklediğini ifade eder. Bk. Nevevî, *Fetâvâ*, 5-6.

²³ Bu bölümde muhakkik kısaca hamdele ve salveleden sonra Nevevî'nin bazı özelliklerini zikretmenin üzerine gerekliliğinden bahisle büyük bir âlim, zâhit oluşu, mütevazı bir hayat yaşayıp arifçe öldüğünü belirtir. Devamında ise eski bir nüshadan nakille kısaca müellifin hayatını aktarır. Burada; müellifin ismini, ilmi ve amelî özelliklerini, doğum tarihini (631/1234), yaptığı yolculukları, ikamet ettiği yerleri, hocalarını, talebelerini, bazı eserlerini, idarecilerle münasebet tarzını ve vefat tarihini (676/1277) vererek dua ile bitirir. Bk. Nevevî, *Fetâvâ*, 7-9.

²⁴ Eserin mürettibi Alâüddin b. el-Attâr bu mukaddime; hamdele, salvele ve teşehhütten sonra, araştırmacılar için istifade edilmesi daha kolay olsun diye hocasının (Nevevî) fetvalarını ve ondan yazdığı bazı meseleleri fıkıh bablarına göre tertip etmeyi Allah’tan (c.c.) murat ettiğini, bu hususta kendisi ve müellif için dua istediğini beyan eder. Müellifin, bu tertibin yapılması hususundaki iradesini aktarır. Nevevî'nin, önemli bir işe başlarken hamdele, salvele ve besmele hakkındaki fetvasını nakleder. Bu konuda İmam Şâfiî'nin (r.a.) sözlerini de aktararak Allah’ı (c.c.) layıkıyla hamd ve senâ hususunda Horasanlı âlimlerin ve Ebû Saîd el-Mütevellî'nin görüşlerini aktarır. Bk. Nevevî, *Fetâvâ*, 11-14.

²⁵ Bu fetvalardan bazıları için bk. Nevevî, *Fetâvâ*, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 27, 30, 34, 36, 37, 40, 44, 53, 56, 59, 60-61, 71, 83-85, 86, 88-90, 102, 106, 110, 113, 120, 125, 135, 137, 149-150, 151, 154, 156, 157, 159, 160, 180, 181, 206-208, 211, 214, 215, 217, 218, 225, 239, 240, 246, 247, 255, 268.

²⁶ Bu ifadelerin yer aldığı fetvalar için bk. Nevevî, *Fetâvâ*, 31, 34, 45, 54, 57, 68, 72, 102, 105, 116, 131, 132, 211, 220, 221, 229, 240, 243, 252, 255, 261, 264, 265, 268, 278, 294, 298, 299, 300, 302, 317.

²⁷ Bu fetvalardan bazıları için bk. Nevevî, *Fetâvâ*, 38, 40, 45, 46, 49, 54, 56, 57, 59, 63, 64, 65, 68, 69, 73, 99, 102, 104, 106, 111, 118, 129, 131, 137, 143, 145, 152, 158, 161, 168, 171, 172, 176, 177, 179, 184, 196, 199, 201, 209, 212, 216, 225, 229, 233, 235, 250, 254, 262, 266, 267, 268, 278, 279, 290, 299, 300, 302, 304, 307, 310, 317.

²⁸ Bk. Nevevî, *Fetâvâ*, 47-49.

sonra o meselede delil olabilecek ayetler ve çokça hadis zikredilmiştir.

Fetvaların soru metninde de cevap metninde de Osmanlı fetvalarında görülen Zeyd, Amr, Hind ve Zeynep gibi müstear isimler²⁹ kullanılmamış, çoğunlukla bu isimler yerine kullanılacak zamirler de kullanılmayıp, fiillerin sigası üçüncü tekil erkek şahıs için gizli özneli haliyle kullanılmıştır. Sorular bazen “racülün / bir adam” ve “insânün / bir insan” gibi ifadelerle sorulmuştur. Vakıf ve miras taksimiyle alakalı toplam üç fetvada şu isimler yer almıştır: Zeyd, Bekir, İbrahim, Muhammed, Ali, Ahmet, Ebubekir, Abdülhalik, Muzaffer, İsmail, Hind, Zeyneb, Aişe, Sâre ve Mahbûbe.³⁰

Sünnetsiz ölen kişi,³¹ namazdan sonra musafaha yapmak,³² bir Müslümanın gayrimüslimlere ait kıyafetler giyinmesi,³³ el öpmek,³⁴ cenazeye telkinde bulunmak,³⁵ kocası Müslüman olan ve hamile olarak ölen gayrimüslim bir kadının nereye defnedileceği,³⁶ tüfekte yapılan av,³⁷ ayakta bir şey yiyip içmek,³⁸ şeytanın insanların yemeğinden yemesi,³⁹ kedinin satışı,⁴⁰ Kur’ân-ı Kerîm okuyucusuna verilen ücret,⁴¹ cüz okumak üzere yapılan vakıf,⁴² Müslüman bir kadının yüzünü gayrimüslim kadınların görüp göremeyeceği,⁴³ buluş çağına geldiği halde henüz sakalı bıyığı çıkmamış bir gencin (emred) yüzüne bakmak,⁴⁴ karınca öldürmek,⁴⁵ ölü ile cinsî münasebette bulunmak,⁴⁶ münecimlere gitmek,⁴⁷ tavla, satranç oynamak,⁴⁸ unutarak eşini boşayanın

²⁹ Osmanlı fetvalarında kullanılan isimler hususunda “*Muhîtu'l-fetâvâ*” adlı eserde şu bilgiler yer almaktadır: “*Fetâvâ-yı şerîfe tahrîr olunurken icâbına göre te’addüd ve tekessür iden ricâl ve nisâ isimlerinde ber-vech-i zir tertibe riâyât olunmak fetvâhâne-i âlice üşül-i müttahîzedendir. Esmâü’r-ricâl: Zeyd, Amr, Bekir, Bişr, Hâlid, Velîd, Saîd, Es’ad, Nezîr, Reşîd, Kerîm, Hâsib, Hâbib, Nesîb, Necîb, Münîb, Lebîb, Şekîb, Naķîb, Edîb, Erib, Râķîb, Âbid, Zâhid, Mes’ûd, Sa’dî, Şâkir, Şûkrî, Zühdi, Hüsni, Şabrî, Bedrî, Cemîl, Şâlih, Vaşfî, Şâdîķ, Şidķi, Hâmdî, Raķmî. Esmâü’n-nisâ: Hind, Zeyneb, Hâdice, Rukîyye, Âyişe, Fâtîma, Züleyhâ, Zârîfe, Nefîse, Hâsibe, Şerîfe, Zekîyye, Reşîde, Kerîme, Hâlîme, Cemîle, Raķîme, Emîne, Nûriye, Şûkrîyye, Bedriyye, Şâliha, Kâmile, Âķile, Râziye, Nâsıra, Manşûre, Sâlîme, Âbide, Zâhide, Âlime, Meşķure, Sa’diyye, Maķbûle, Şiddîķa, Şâķire. Bk. Meşihat Makamı, Muhîtu’l-fetâvâ / Fetâvâ-yı Hayriye, Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 185, 4.*”

³⁰ Bu fetvalar için bk. Nevevî, *Fetâvâ*, 167, 173-176, 179.

³¹ Nevevî, *Fetâvâ*, 27.

³² Nevevî, *Fetâvâ*, 61.

³³ Nevevî, *Fetâvâ*, 67.

³⁴ Nevevî, *Fetâvâ*, 79.

³⁵ Nevevî, *Fetâvâ*, 83.

³⁶ Nevevî, *Fetâvâ*, 90.

³⁷ Nevevî, *Fetâvâ*, 111.

³⁸ Nevevî, *Fetâvâ*, 115.

³⁹ Nevevî, *Fetâvâ*, 116.

⁴⁰ Nevevî, *Fetâvâ*, 120.

⁴¹ Nevevî, *Fetâvâ*, 162.

⁴² Nevevî, *Fetâvâ*, 180.

⁴³ Nevevî, *Fetâvâ*, 200.

⁴⁴ Nevevî, *Fetâvâ*, 201-205.

⁴⁵ Nevevî, *Fetâvâ*, 240.

⁴⁶ Nevevî, *Fetâvâ*, 251.

⁴⁷ Nevevî, *Fetâvâ*, 257.

⁴⁸ Nevevî, *Fetâvâ*, 261, 294.

durumu,⁴⁹ mütevatir hadislerin sayısı,⁵⁰ karpuz, bakla, mercimek ve pirinç yemenin faziletine dair hadisin sıhhati,⁵¹ Hz. Muhammed (s.a.v.) ümmetinin ömrünün 60-70 yıl arasında olacağına dair hadisin sıhhati,⁵² dünyanın lanetli olduğuna dair hadisin sıhhati⁵³ ve tılsım⁵⁴ hakkındaki fetvalar dikkat çekmektedir.

3. İMAM NEVEVÎ'NİN MÛSİKİYE DAİR FETVALARI

3.1. Şarkı Söylemek ve Dinlemek Hakkındaki Fetvalar

Doğuşunu ilk çağlara kadar götürmek mümkün olan dinî ve din dışı mûsiki⁵⁵ hakkında sahâbe ve tâbiîn dönemlerinden itibaren lehte ve aleyhte görüşler belirtilmiş ve her iki grup ta kendi görüşlerini destekleyici mahiyette naklî ve aklî deliller getirmişlerdir.⁵⁶ Bazen de bu konu hakkında zayıf veya uydurma rivayetlerle amel edilip görüşlerin savunulduğu olmuştur.

İmam Nevevî'ye mûsiki icracıları ve dinleyicileri hakkındaki hadis olduğu ileri sürülen sözlerin aslının olup olmadığı sorulmaktadır. Fetva şöyledir:

“Soru: Nebî'nin (s.a.v.), ‘Allah şarkıcı ve kendisine şarkı söylenen kişiye lanet eder.’⁵⁷ ve ‘Gınâ (mûsiki) suyun sebze yiyeşerttiği gibi kalpte nifakı yeşertir.’⁵⁸ dediği sabit midir? Cevap: Bunda sahih bir şey yoktur.”⁵⁹

Nevevî bu fetvada; “şarkı söyleyen veya şarkıcıyı dinleyenlerin lanetlenmediği” ve “mûsikinin kalplerde nifakı yeşerteceğine” dair hadis olarak zikredilen sözlerin aslının olmadığını ifade etmiştir. Nevevî'nin, şarkıcıların lanetlenmesi ve mûsikinin kalpte nifak oluşturmasıyla ilgili görüşleri eserin muhakkikini tatmin etmemiş olacak ki, -lanetlenme konusunun aslının olmadığını kabul etmekle beraber- mûsikinin aleyhinde zikredilen rivayetleri ve İmam Gazzâlî (ö. 505/1111), İzzüddin b. Abdüsselam (ö. 660/1262) ve eş-Şeyh Muhammed el-Hâmîd (ö. 1389/1969) gibi isimlerin bu konudaki görüşlerini aktardığı görülmektedir. Muhakkik, fetvaya ait dipnotta şu şekilde açıklamalarda bulunur: “Bu hadisi İbn Mes'ûd (r.a.) rivayet etmiştir ve bazı

⁴⁹ Nevevî, *Fetâvâ*, 217.

⁵⁰ Nevevî, *Fetâvâ*, 277.

⁵¹ Nevevî, *Fetâvâ*, 292.

⁵² Nevevî, *Fetâvâ*, 295.

⁵³ Nevevî, *Fetâvâ*, 298.

⁵⁴ Nevevî, *Fetâvâ*, 315.

⁵⁵ Nebi Bozkurt, “Eğlence”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10: 483.

⁵⁶ H.Yunus Apaydın, “Mûsiki (Fıkıh)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31: 261.

⁵⁷ Arapçası “لعن الله المعنى والمعنى له” şeklinde olan hadis için bk. Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü'l-İmân*, tah. Abdülalî Abdülhamîd Hâmîd (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 4751.

⁵⁸ Arapçası “العناء يُبَيِّثُ النفاقَ في القلب كما يُبَيِّثُ الماءُ البقلَ” şeklinde olan hadis için bk. Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, tah. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), X, 223.

⁵⁹ Nevevî, *Fetâvâ*, 293.

âlimler; bunun, kişilerin kendi görüşlerine göre söyleyebileceği türden bir söz olmadığı için merfû' hadis hükmünde olduğunu söylemişlerdir. Ancak bunu destekleyen, nehiy (yasak) tarafını güçlendiren mahiyette rivayetler çoktur. Bunlardan bazılarını burada zikretmeyi uygun gördük.”⁶⁰ diyerek aşağıdaki rivayetleri zikreder.

Deylemî İbn Abbâs'tan (r.a.) nakille, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle dediğini rivayet etmiştir; “*Ben davul ve zurnayı kırmakla / yıkmakla emrolundum.*”⁶¹

Enes (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle dediğini rivayet etmiştir; “*Her kim şarkıcı bir kadının yanında oturur ve ondan (şarkı türkü) dinlerse kıyamet gününde Allah iki kulağına kurşun dökecektir.*”⁶² Bunu İbn Sasrâ *Emâlî*'sinde ve İbn Asâkir *Tarih*'inde rivayet etmiştir.

İbn Mes'ûd'a (r.a.) Allahü Teâlâ'nın, “*İnsanlardan öylesi var ki, boş lafi satın alır. / وَمَنْ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي هُوَ الْحَدِيثُ*”⁶³ ayeti hakkında sorulduğunda şöyle demiştir; “*Kendinden başka ilah olmayana yemin olsun ki bu, şarkıdır.*”⁶⁴ Bunu İbn Ebî Şeybe sahih isnatla rivayet etmiş ve Hâkim de tahrir etmiştir.⁶⁵

Nevevî'nin verdiği cevaptan yola çıkarak konunun tartışılmasını arzu ettiği anlaşılan muhakkik sözlerine şöyle devam eder:

“Evet; bazı hukukçular (mûsikiye) cevaz vermişlerdir. Mûsiki, ağır bir işe şevk vermek veya Nebî (s.a.v.) ve ashabının mescit inşaatı ve hendek kazımı esnasında recez okudukları gibi çöllerde yol alırken nefisleri rahatlatmak için aruz vezniyle yazılmış şiirleri ritimle okumak; Arapların develerini sürerken türkü, şarkı söyleyip, onları teşvik edip gayrete getirerek hızlı yürümelerini sağlamak için Hûda / hıda söylemeleri; müstehcenlikten, şarap, meyhane ve belirli bir kadının özelliklerini / güzelliklerini tasvirten veya bir Müslümanı yermekten uzak olan şiir okumak ve küçük çocuğun uyuması için şarkı / ninni söylemek gibi durumlarda (caizdir).”⁶⁶

Bu ifadelerden sonra muhakkik devamla şöyle der: “İmam Gazzâlî mûsikiyi (semâ') sınıflara ayırmıştır. 1) Mahbûb olan mûsiki: Dinleyicide Allah sevgisini ve ona kavuşma arzusunu artıran mûsikidir. Ben derim ki, bu, ümetin fertleri için azdan az olan bir durumdur. Çoğunlukla onların kalplerine aşk ve şevk gelir ve kendilerinde heva ve hazdan bir şey kalmaz. Bu gibileri taklit etmek ve mûsiki açısından onlardan bir şeyler almak caiz değildir. 2) Mübah olan mûsiki: Kişinin hanımıyla alakalı olup sadece ona söylediği mûsikidir. 3) Haram olan mûsiki: Kişide haram olan arzuların oluşmasına sebep

⁶⁰ Nevevî, *Fetâvâ*, 293.

⁶¹ Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, 2529.

⁶² İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said ez-Zahiri, *el-Muhallâ*, tah. Muhammed Münir ed-Dimeşki (Kahire: 1351), 9: 57.

⁶³ Lokmân, 31/6.

⁶⁴ Rivayet için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, tah. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 16: 456.

⁶⁵ Nevevî, *Fetâvâ*, 293.

⁶⁶ Nevevî, *Fetâvâ*, 293.

olan mûsikidir.⁶⁷ Bu tasnife rağmen Sultanü'l-ulema eş-Şeyh İzzüddin b. Abdüsselam buna muhalefet etmiştir. Bu tasnifin tamamında, mûsiki yabancı bir kadının bir erkeğe icrası şeklinde olmamalıdır. Aksi takdirde hiçbir kimse bunun helâl olduğunu söylememiştir. Ancak, musannifin (Nevevî) derin bir takva sahibi olup şüpheli şeylerden uzak duran kimselerden olduğu bilinmesine rağmen, mûsikinin aleyhinde bir şey varit olmadığını söyleyerek onun cevazına dair fetva vermesi anlaşılammaktadır.”⁶⁸ Muhakkik sözlerine şöyle devam eder:

“Kıymetli Üstad eş-Şeyh Muhammed el-Hâmid (r.a.) *“İslâm ve Mûsiki / Hükümü'l-İslâm fi'l-ğınâ”* isimli kıymetli bir eser⁶⁹ yazmıştır. (Bu eserde) Akıl ve naklî delilleriyle beraber imamların / âlimlerin görüşlerini dile getirmiştir. (Mûsikinin aleyhindeki) Delillerin çoğu zayıf olarak belirtilmiş olsa da hepsi bir araya geldiği zaman zayıflıktan kuvvetliye dönüşmüş olacaktır. Dolayısıyla herkesin üzerine düşen şudur: Kulağı, ahlaksız / seviyesiz mûsikiden uzak tutmak en sağlamı, şüphe mahallerinden uzaklaşmak ise en güzeldir. Özellikle, hayrını gizleyen ve şerrini sunan; nefislerin saçma sapan işlerle uğraşmaya yöneldiği ve sadece hevaya sürüklendiği; âlim imamların delillerinin ve hukukçuların görüşlerinin hafife alındığı böyle bir zamanda onlara göre helâl; hasta nefislerinin rahat ettiği şeydir. Güç ve kuvvet, sadece Allah'ın yardımıyla elde edilir. Lanetlenme meselesine gelince; bu konuda herhangi bir şey gelmemiştir.”⁷⁰

İmam Nevevî'nin bu konudaki olumlu görüşüne katılmadığını, onun her türlü şüpheli şeyden kaçınan müttaki bir insan olmasına rağmen olumlu görüş beyan etmesini anlayamadığını ifade eden muhakkik, her ne kadar bazı durum ve şartlarda mûsikinin caiz olduğu yerler olsa da böyle bir zamanda ondan uzak durmanın daha doğru bir davranış olacağı yönünde fikir beyan etmektedir.

Aşağıdaki fetvada ise; şarkıcılara -kendileriyle yapılan karşılıklı antlaşma neticesinde- verilecek ücretin ve bugünkü sokak şarkıcıları denilen türden çarşı ve pazarlarda, insanların kalabalık olduğu ortamlarda -herhangi bir antlaşmaya bağlı olmaksızın- kendi iradeleriyle sanatlarını icra edip, etraflarında toplanıp kendilerini dinleyen kişilerin verdikleri şeyin (para, ikram vb.) hükmü sorulmaktadır.

“Soru: Bir şarkıcıya veya çarşı ve pazarlarda şarkı söyleyen kişilere bir şeyler veren kimse fâsık / günahkâr mı sayılır yoksa sevap mı kazanır? Cevap: Sadece böyle yapmakla fâsık / günahkâr sayılmaz, ona sevap da yoktur. Ancak dine uygun, doğru bir niyetinin olması durumunda sevap kazanır.”⁷¹

⁶⁷ Bu tasnif için bk. Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, İhyâü ulûmü'd-dîn (Beyrut: Dâru İbni Hazm, 2005), 780.

⁶⁸ Nevevî, *Fetâvâ*, 293-294.

⁶⁹ Baş tarafında mûsikinin aleyhinde değerlendirilebilecek on yedi adet hadisle başlayıp daha sonra mûsikinin helâl olduğu durumların ve ihtilafî konuların delilleriyle aktarıldığı eser için bk. Muhammed el-Hâmid, *Hükümü'l-İslâm fi'l-ğınâ* (Halep: Dâru'l-Va'y, 1397/1977).

⁷⁰ Nevevî, *Fetâvâ*, 294.

⁷¹ Nevevî, *Fetâvâ*, 263.

Bu fetvanın dipnotunda şu ifadeler yer alır:

“Biz mûsikinin hükmü ve kısımlarını daha önce ifade etmiştik. Şarkıcıya ücret vermenin hükmü ise niyetlere bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Şayet mûsiki, haddi aşmadan ve edep çerçevesi içerisinde olup çalgı aletleri olmadan, anlatılması helâl olmayan şeylerin tasvirinden de uzak olursa herhangi bir sakınca yoktur. Aksi takdirde mûsiki, günah işlemekte kişiye yardımcı olur.”

Nevevî'nin, şarkıcılara verilen ücret, para veya yapılan ikramın tek başına günah olarak kabul edilebilecek bir davranış olmadığını, sahibini günahkâr yapmadığını, bunun mübah bir fiil olduğunu, hatta doğru bir niyetle yapıldığında işleyene sevap kazandıracağını ifade etmesine rağmen eserin muhakkiki, icra edilen mûsikinin içerik ve türüne göre hükmün değişebileceğini; çalgısız ve dinen haram olan şeylerin zikredilmediği durumlarda bu şarkıcılara verilecek ücret veya yapılacak ikramda bir sakınca olmadığını; icra edilen eserlerin çalgı eşliğinde yapılması, güftelerinde dinin hoş görmediği sözlerin mevcut olması gibi durumlarda ise bu kişilere verilecek ücretin, yapılacak ikramın günaha yardımcı olmaktan dolayı günah olacağını ifade etmiştir.

3.2. Kur'ân-ı Kerîm Kıraatinde Mûsiki Hakkındaki Fetvalar

Kur'ân-ı Kerîm kıraati, dinî mûsikinin doğuşunun temelinde yatan en büyük etken⁷² ve Müslüman toplumların dinî-din dışı bütün mûsiki türlerinin özünün oluşmasında bir model⁷³ olarak görülmektedir. Doğrudan veya dolaylı olarak Kur'ân-ı Kerîm kıraatinde mûsiki ile alakalı İmam Nevevî'nin fetvalarından tespit edilenlerden ilki Kur'ân-ı Kerîm'i ses ile süslemek konusunda Hz. Peygamber'den varit olan hadisin ne anlama geldiği ile alakalıdır.

“Soru: Hz. Peygamber'in (s.a.v.), 'Kur'ân'ı seslerinizle süsleyiniz'⁷⁴ sözünün anlamı nedir ve Kur'ân'ın süslenmesi nasıl olur? (Nevevî) -Allahü Teâlâ ondan razı olsun.- şu şekilde cevap verdi: Bunun anlamı, 'Dinleyicilerin haz alabilmesi için onu (Kur'ân'ı) güzel bir sesle okuyun.' demektir. En doğrusunu Allah (c.c.) bilir.”⁷⁵

Bu fetvanın dipnotunda eserin muhakkiki şunları söyler:⁷⁶

⁷² Nuri Özcan, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Dinî Mûsiki”, *Osmanlı* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 10: 722-724; Herhalde Kur'ân'ın anlam, üslûp ve nazım güzelliğine bir de hoş sadâsıyla meşhur olan Hz. Dâvûd'un güzel nağmeleri eklenince, dinî his ve heyecanları coşturmuş, böylece dinî zevklerle sanat zevki birleşmişti. İşte dinî müziğin kökenini burada aramak gerekir. Bk. Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Müzik ve Semâ* (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005), 82.

⁷³ “Kur'ân, diğer estetik ifadeler için bir model görevi gördüğü gibi ses sanatında da özün şekillenmesini temin eder. Bundan dolayı Kur'ân, ses sanatını iki önemli yoldan etkilemiştir; birincisi icracıların ve dinleyicilerin ses sanatını yalnızca İslâmî açılarından değerlendirmeleri ve kullanmalarını sağlayarak sosyolojik bir yoldan; ikincisi de gerçek ses sanatı örneklerinin hususiyetlerini Müslümanların icra ettikleri ve benimsedikleri şekilde bir araya getirerek teorik yoldan.” Bk. Farûkî, *İslâm Kültür Atlası*, 467, 468.

⁷⁴ Arapçası “رَبِّمُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ” şeklinde olan hadis için bk. Buhârî, “Tevhîd”, 52.

⁷⁵ Nevevî, *Fetâvâ*, 299.

⁷⁶ Çalışmamıza esas aldığımız baskıda mevcut olmayan bu ilaveler eserin 7. baskısında bulunmaktadır. Bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Fetâva'l-İmâm en-Nevevî / el-*

“Seleften, haleften, sahâbeden, tâbiünden ve onlardan sonraki dönemlerde gelen her ülkeden Müslümanların imamları olan âlimler -Allahü Teâlâ onlardan razı olsun-. Kur’ân kıraatinde güzel sesin müstehaplığı konusunda icmâ etmişlerdir. Onların bu husustaki sözleri ve fiilleri son derece meşhurdur. Resûlullah’ın (s.a.v.) bu konuya delil olan hadisleri havas ve avam nezdinde oldukça yaygındır. Bunlardan bir kısmı: ‘Kur’ân’ı seslerinle süsleyiniz.’ hadisi, ‘Sana Dâvûd ailesinin mizmarlarından bir mizmar verilmiştir.’⁷⁷ hadisi, ‘Allah, güzel sesiyle açıktan ve tegannî ile Kur’ân okuyan bir peygambere kulak verdiği gibi hiçbir şeye kulak vermemiştir.’⁷⁸ hadisi ve ‘Allahü Teâlâ güzel sesle Kur’ân okuyan adamı, şarkıcı cariyesini efendisinin dinlemesinden daha iyi dinler.’⁷⁹ hadisidir.”

Hz. Peygamber’den (s.a.v.) bu konuda gelen daha başka emirlerin yanı sıra bu emir ve tavsiyeler mûsikiye bakış açılarına göre kişiler nezdinde farklı anlaşılmış ve yorumlanmıştır. Kimisi bu rivayetlerden, Kur’ân okurken sınırsız nağme yapabilme, onu adeta müzikal bir eserin güftesi haline getirebilme ruhsatı, kimisi de Kur’ân okurken sadece sesin güzelleştirilmesini anlayarak neredeyse onu sıfır nağme ile okumanın gerekliliğini çıkarmıştır. Bu gruptan bazıları Kur’ân’ın ses ile süslenmesini seslerin Kur’ân ile güzelleştirilmesi olarak anlamışlardır. Aslında Nevevî’nin bu fetvasındaki cevabı gayet açıktır. Kur’ân’ı dinleyen kişilerin hoşuna gidecek şekilde, onları yormadan, kötü sesle ve mûsiki açısından yanlış ve kötü icralarla dinleyicileri okunan metinden yani Kur’ân’dan tiksindirmeden, Allah’ın (c.c.) kelamının şanına, vakarına yakışan üslup, tavır, ses ve nağmelerin tercih edilmesiyle kulakların manevî hazza ulaştırılmasını temin edecek şekilde okumaktır.

Kur’ân-ı Kerîm okurken onun ilâhî bir kelim olduğu unutulurken, sözleri insanlara ait olan diğer müzikal eserlerin güftesinden farklı görülmeyle -belki de onu süslemek, dinleyicilerde daha fazla tesir oluşturmak maksadıyla- mûsikinin / nağmenin tesiriyle kelimelerde değişiklikler, ilaveler yaparak okumanın hükmünün sorulduğu fetva şöyledir:

“Soru: Şam’da bazı cahillerin cenazelerde, aşırı yayararak (التمطيط / temtît), abartılı nağmelerle, kelimelere fazladan harfler ilave ederek ve kendilerinde görüldüğü üzere buna benzer şekillerle okudukları kıraat kötü müdür yoksa değil midir? Cevap: Bu açık bir kötülük, aşırı bir ayıptır ve âlimlerin icmâsıyla haramdır. Bu konuda Mâverdî⁸⁰ ve daha başkaları icmâ olduğunu nakletmişlerdir. İdarecinin -Allahü Teâlâ onu başarıya ulaştırsın- onları zorla engellemesi, cezalandırması⁸¹ ve onlardan tevbe etmelerini istemesi

Mesâilü'l-mensûre, mürettip: Alâüddin b. el-Attâr, tahkik ve ta’lik: Muhammed el-Haccâr (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1996), 264.

⁷⁷ Müslim, “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 34.

⁷⁸ Müslim, “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 34.

⁷⁹ İbn Mâce, “İkâmetü's-Salât”, 176.

⁸⁰ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî (ö. 450/1058) Siyaset ve ahlâk nazariyeleriyle tanınan Şâfiî fakihî. Bk. Cengiz Kallek, “Mâverdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 180.

⁸¹ Fetva metninde “ta’zir” olarak geçen bu kelime, Allah hakkı olarak yerine getirilmesi gereken, miktar ve keyfiyeti nasla belirlenmiş ceza müeyyideleri ifade eden hadlerin [Ali Bardakoğlu,

gerekir. Ayrıca inkâr edebilen her mükellefin bu durumu inkâr etmesi gerekir. En doğrusunu Allah (c.c.) bilir.”⁸²

Kur’ân-ı Kerîm’i okurken nağme yapmanın, ses ile süslemenin gerçekleştirilmesi ancak sesli olarak okunduğunda mümkündür. Kur’ân-ı Kerîm kıraatinde asıl olan sesli okuma mı, sessiz okuma mıdır? Sesli veya sessiz okunmasında efdaliyet için durum ve şartlar söz konusu olur mu? Bu konularla alakalı fetvalar şöyledir.

“Soru: Bir grup insan Cuma günü camide sesli olarak Kur’ân okuduklarında cemaatten bazıları bunların kıraatlerini dinlemek suretiyle faydalanırken bir kısmının ise zihinlerinin karışmasına sebep olmaktadır. Bunların, kıraatleri mi yoksa kıraati terk etmeleri mi efdaldır? Cevap: Eğer bu kıraatte maslahat varsa ve insanların bu kıraati dinlemek suretiyle faydalanmaları bahsi geçen mefsetden daha fazla ise bu durumda kıraat efdaldır. Şayet mefset daha fazla ise kıraat mekruhtur.”⁸³

“Soru: Namaz dışında okunan Kur’ân kıraatinde sesli olarak mı yoksa gizli olarak mı okumak efdaldır? Geceleyin teheccüd namazı esnasındaki Kur’ân tilavetinde efdal olan nedir? Cevap: Namaz dışında yapılan kıraatte sesli olarak okumak gizli olarak okumaktan efdaldır. Ancak, riya, kendini beğendirme düşüncesi ve namaz kılanın, hastanın, uyuyanın, özürünün, ibadetle veya mübah bir işle meşgul olan kişilerin zihinlerini karıştırmak gibi bir mefset meydana gelirse bu durumda gizli okumak efdaldır. Teheccüd namazı esnasındaki kıraate gelince; bunda asıl olan sesli ile sessiz arasında orta bir okuyuştur. En doğru olan budur. Ancak yukarıdaki şartların gözetiilmesiyle sesli olarak okumanın efdal olduğu da söylenmiştir.”⁸⁴

Bu fetvanın dipnotunda muhakkik şunları ifade eder:

“Sesli olarak Kur’ân okuyan kişinin kıraati, namaz kılan, Kur’ân okuyan veya bunların dışındakilere namazda veya namaz dışında zarar verecek şekilde zihinlerinin karışıp şaşımalarına (التشویش / teşvîş) sebep oluyorsa bu haramdır. Bu durumda fâsık bile olsa şaşırın kişinin sözüne itibar edilir. Çünkü (sesli yapılan kıraatin şaşırmaya sebep olup olmadığı) ancak bu kıraati işiten kişi ile bilinir. Haram hükmü teşvîşin şiddetli olduğu durumda geçerlidir. Şiddet olmazsa sadece kerahet söz konusu olur. Ancak herhangi bir kusuru olmayan bir kişinin kıraat fiilini gerektiği gibi yerine getirebilmesi için sesli okumaya ihtiyaç hissettiği durumda -uğultunun çok olması vb.- sesli okuması haram olmadığı gibi mekruh da değildir.”⁸⁵

Doğrudan Kur’ân kıraatinde mûsiki ile alakası olmamakla beraber

“Had”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 14: 547.] dışındaki cezalar için kullanılan bir tabir olup miktarı ve uygulanması yöneticiye veya hâkime bırakılmış cezaları ifade eder. Bk. Tuncay Başoğlu, “Ta’zîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40: 198. Bu kelime hakkında muhakkik şu açıklamaları yapmıştır: Ta’zîr lügatte te’dîb / uslandırmak demektir. Istilahta / hukukta ise; hadd seviyesine ulaşmayan cezadır. Bu bazen hapisle, bazen tokatlamakla, bazen kulak çekmekle, bazen sert sözlerle azarlamakla ve bazen de hakaret ve buna benzer sözlerle gerçekleştirilir. Bk. Nevevî, *Fetâvâ*, 51.

⁸² Nevevî, *Fetâvâ*, 51.

⁸³ Nevevî, *Fetâvâ*, 50.

⁸⁴ Nevevî, *Fetâvâ*, 50, 51.

⁸⁵ Nevevî, *Fetâvâ*, 50.

okuma esnasında yapılan hız, tempo denilebilecek okuma üsluplarına⁸⁶ temas eden fetvalar ise şöyledir.

“Soru: İnsanlara namaz kıldırın bir kısım kişilerin teravih namazında yaptıkları şeydir ki o, ramazan ayının yedinci veya başka bir gecesinde kılınan teravih namazının son rekatında En’am Sûresi’ni okumaktır. Bu sünnet midir yoksa bid’at mıdır? Birisi bu sûrenin tek parça olarak nazil olduğunu söylemiştir. Bunun doğruluk payı var mıdır yoksa yok mudur? Bu insanların yaptıklarının delili var mıdır? Eğer bid’at ise kerâhet sebebi nedir? Cevap: Bahsedilen bu fiil sünnet değil, aksine kerih görülen bir bid’attır. Kerâhetin birçok sebebi vardır. Bunlar; bu fiilin sünnet olduğu izlenimi vermesi, son rekatin ilk rekattan uzun tutulması, cemaatin namazının uzatılması - sünnet olan, cemaatin namazının hafifletilmesidir-, bu türlü bir kıraat ve hezremesi (هذرمة), bu rekattan önce kılınan rekatların hafifletilmesinde mübalağa yapılması ve bunun gibi sebeplerdir. Enam Sûresi’nin tek seferde indiği sabit değildir. Bu fiilin sabit olduğuna dair herhangi bir delil yoktur. Namaz kılanların bu fiilden kaçınmaları gerekir. Bu fiilin inkâr edildiğinin yayılması gerekir. Uydurma işlerin nehyi konusunda çokça sahih hadis varit olmuştur. Şüphesiz ki her bid’at dalâlettir. Seleften hiçbir kimseden bu fiil nakledilmemiştir. Onları tenzih ederim. En doğrusunu Allah (c.c.) bilir.”⁸⁷

“Soru: Bir kimse, Kur’ân-ı Kerîm’den tertîl (ترتیل)⁸⁸ üzere her gün bir cüz okuması için birisine bir şey vakfetmiş olsa bu durumda tertîlin sınırı nedir? Cevap: Bu örfle bilinir. Yaklaşık olarak, kendisinde acelenin olmadığı / ağır bir okuyuşun açık olduğu (تعمل / temehhül) bir kıraattir.⁸⁹

Fetvalarda ve muhakkikin yaptığı değerlendirilmelerde; Kur’ân-ı Kerîm kıraatinin güzel sesle ve nağme ile yapılmasının müstehap olup dünyanın her tarafındaki âlimlerin bu konuda icmâ ettikleri; bu hususta Hz. Peygamber’in

⁸⁶ Mûsiki ilminde “largo / ağır / yavaş, andante / ağırca / orta, moderato / ağırca / orta, allegro / yürük / hızlı” gibi terimlerle ifade edilen ve genellikle eserin hangi hızda icra edileceğini gösteren bu usuller kıraat ilminde şu şekilde izah edilir. Sözlükte “bir şeyin hakkını tam vermeye özen göstermek” anlamına gelen *tahkik*, okumanın en yavaş şeklidir. Harfleri mahreçlerinden çıkarıp sıfatlarına riayet ederek ve medleri gereği kadar uzatarak; hareke, ihfâ, izhar, iklâb, gunne vb. tecvid kurallarını yerine getirmeye özen gösterip durulması gereken yerlerde durarak Kur’ân’ı okumaya *tahkik* denir. 2) Sözlükte “bir şeyi döndürüp çevirmek, sıra ile yapmak” mânasına gelen *tedvîr* tahkikle hadr arasında orta bir okuyuş biçimidir. 3) “Süratli olmak” anlamındaki *hadr* Kur’ân-ı Kerîm’i tecvid kaidelerine uymak kaydıyla en hızlı okuyuş biçimidir. Hadrndan daha süratli okuma şekline “*hezreme*” (yürümek, hızlı ve anlamsız konuşmak; Kur’ân’ı tecvid kaidelerini göz ardı edip harfleri birbirine katarak okumak) veya “*tahlît*” (bozmak, karıştırmak) denir. Bu tür okuyuşta harfler mahrecinden kayar, sıfatlarını kaybeder; heceler birbirine karışır; bu tür okuyuş câiz görülmemiştir. Bk. İsmail Karaçam, Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1991), 176-181; Abdurrahman Çetin, “Tilâvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 41: 156.

⁸⁷ Nevevî, *Fetâvâ*, 51, 52.

⁸⁸ Tahkik okuyuşa yakın bir de tertîl tarzı vardır ki bu da Kur’ân’ı acele etmeden yavaş yavaş okumaktır. Bk. Karaçam, Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri, 178; Çetin, “Tilâvet”, 41: 156.

⁸⁹ Nevevî, *Fetâvâ*, 167, 168. Bu fetvada geçen tertîl üzere okuma hakkında muhakkik şu değerlendirmeyi yapar. “Tertîl üzere okuma; -tecvid ilminde açıklandığı şekliyle- kıraatin kurallarını muhafaza etmek ve her harfi mahrecinden çıkararak her hükümün hakkını vermekle gerçekleşir.”

(s.a.v.) emir ve tavsiyelerinin olduğu; bu konudaki rivayetlerin hemen hemen herkes tarafından malum olduğu ifade edilmektedir.

Bazı okuyucuların farklı merasimlerde yaptıkları; Kur'ân'ı aşırı yayararak okumak ve abartılı nağme yapmak suretiyle kelimelerin yapısını bozacak şekilde gerçekleştirdikleri kıraatlerinin, değil sevap kazanmak büyük bir ayıp ve kötülük olduğu ve bu tarz bir kıraatin âlimlerin icmâsıyla haram olduğu ifade edilmiştir. Böyle bir durumda idarecilerin müdahalesinin gerekliliği, bu tür okuyuculara gerekli cezaların verilmesi ve gücü yeten her Müslümanın bu durumu inkâr etmesinin lüzumu vurgulanmıştır.

Namaz dışında yapılan kıraatin esasen sesli olarak yapılmasının dinleyicilere sağlayacağı faydalar bakımından daha faziletli olacağı ancak okuyucunun gösterişe kapılması, kendini beğendirme düşüncesi ve ibadet veya mübah bir işle meşgul olan kimselerin zihnini bulandırmak (teşvîş) -bu durumun şiddetli olmasında hüküm harama kadar varır- gibi zararlı bir durum söz konusu olduğu zamanlarda sessiz olarak okumanın daha faziletli olacağı ifade edilmiştir. Teheccüd namazında ise orta bir okuyuşun tercih edilmesi gerektiği ancak zikredilen zararların olmasından endişe edilmediğinde sesli kıraatin efdal olduğu vurgulanmıştır.

Ayrıca, Kur'ân-ı Kerîm okuma üsluplarından (terfîl, temehhül ve hezreme) bahsedilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm yavaştan hızlıya doğru tahkik, tedvîr ve hadr olmak üzere üç şekilde okunmuştur, okunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'i okuma temposu denilebilecek bu usullerin uygun olanı, tecvid kurallarına riayet edilerek yapılanı olup mûsiki veya tempo endişesiyle kelimelerin mahreç, sıfat ve yapılarının bozulmasına sebep olacak çok süratli bir okuyuşun (hezreme) caiz olmadığı belirtilmektedir. Yani caiz olan diğer usullerle (tahkik, tedvîr ve hadr) okurken de aynı hassasiyete sahip olunması, okuma temposu nasıl olursa olsun söz konusu hataların yapılmasına sebep olacak her türlü okuyuştan kaçınılması gerektiği anlaşılmaktadır.

3.3. Sesli Zikir Çekmekle Alakalı Fetva

Sözlükte "bir şeyi anmak, hatırlamak" anlamındaki zikir (ذکر) kelimesi⁹⁰ dinî literatürde "Allah'ı anmak ve unutmamak suretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş" anlamında kullanılır. Zikir dil veya kalp ya da her ikisiyle beraber yapılır; bu ise ya unutulmuş bir şeyi hatırlama ya da hatırdaki olanı muhafaza etme şeklinde olur.⁹¹ Özellikle cehrî zikri benimseyen tarikatların gerçekleştirdikleri ayinlerdeki çalgılı veya çalgısız, mûsiki nağmeleriyle, ritim eşliğinde, çoğunlukla grup halinde yapılan ve kuûdî, kıyâmî ve devrânî gibi tür-

⁹⁰ Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1981), 3: 1507.

⁹¹ Râğîb el-İsfehânî, Ebû'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân* (Suûdî Arabistan: Mektebetu Nezâr Mustafa el-Bâz, ts). 1: 237; Reşat Öngören, "Zikir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44: 409.

leri olan sesli zikir doğrudan tasavvuf / tekke mûsikisinin alanına girmektedir.

Zikrin müzikal yönüne doğrudan temas edilmemekle beraber sesli olarak icra edildiğinde ortaya çıkma ihtimali yüksek olan ritim ve nağmeden dolayı bu fetvayı burada zikretmeyi uygun gördük.

“Soru: ‘Zikrin hayırlısı gizli olan, malın hayırlısı da yeterli miktarda olanıdır.’⁹² şeklindeki ifade hadiste geçer mi ve bunun anlamı nedir? Cevap: Bu, hadis değildir. Manasını gelince: Şüphesiz ki gizli zikir, riya, kendini beğendirme düşüncesi vb. şeylerden uzaktır. Bu, içinde bulunduğu durum itibarıyla bir kimse hakkında riya, kendini beğendirme düşüncesi vb. şeylere düşmekten korkulduğunda geçerli olacağına hamledilir. Şayet, vahşet vb. şeylerden uzak ve bundan emin olursa bu durumda sesli zikir efdaldır. ‘Malın hayırlısı da yeterli miktarda olanıdır.’ kısmına gelince; Bunun anlamı; yeterli miktarda mala sahip olmak demek, fakirlik fitnessinden selamette olmaya daha yakın olmak demektir. Nebî’nin (s.a.v.) şöyle söylediği sahihtir: ‘Allahım! Muhammed ailesinin rızkım kût kıl.’⁹³ Yani yetecek miktarda veya geçinecek kadar.’⁹⁴

Muhakkik bu fetvada zikredilen hadisin nerelerde geçtiğini beyan ettikten sonra İbn Hacer’in (ö. 852/1449)⁹⁵ konu ile alakalı fetvasını aktarır.⁹⁶ Peşinden, mevcut delillerin ışığında varılacak sonuç her ne kadar sesli zikrin tercih edilmesi yönünde olsa da bazılarının tecrübelerine göre özellikle müritler için kalp ile yapılan zikrin sesli zikre göre daha faydalı, kalbin uyanıklığı, cılası ve kalpten gafletin atılması için çok daha tesirli olduğunu aktararak Emîn el-Kürdî’nin (ö. 1332/1914)⁹⁷ *Tenvîru’l-kulûb* adlı eserinden, kalbî zik-

⁹² Beyhakî, Şuabü’l-İmân, 550.

⁹³ Buhârî, “Rikak”, 17; Müslim, “Zühd”, 18, 19.

⁹⁴ Nevevî, *Fetâvâ*, 295, 296, 297.

⁹⁵ İbn Hacer Ebu’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, hadis başta olmak üzere çeşitli ilimlere dair 150’den fazla eser kaleme alan ünlü hadis âlimi ve hâfızı. Bk. M. Yaşar Kandemir, “İbn Hacer el-Askalânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19: 514-531.

⁹⁶ Fetva şöyledir: Kendisine şu şekilde soruldu -Allahü Teâlâ ona rahmet etsin-: Şerh-i Müslim’in Zikir Meclisleri bölümünün son kısmında yer alan, ‘*Kalp huzuruyla dil ile yapılan zikir sadece kalp ile yapılan zikirden efdaldır.*’ sözünden şu sonuca varılabilir mi? Şöyle ki, bir kimse Allahü Teâlâ’yı dili ile zikretmeksizin sadece kalbi ile zikretse bu kişi mazereti olsun veya olmasın fazilete nail olur mu? Özürsüz olarak, lisan olmadan sadece kalp ile yaptığı kıraatte fazilete nail olur mu olmaz mı? (Bu sorulara) şu sözle cevap verdi: Zikir, lafızla yapılan bir ibadet olduğundan dolayı sadece kalp ile yapılan zikirden fazilet yoktur. Ancak, zikrin manasını yani Allah’ın (c.c.) noksan sıfatlardan münezzehe kılınmasını ve yüceliğini kişinin kalbine getireceğinden dolayı bunda fazilet vardır. Bundan dolayı Nevevî’nin zikredilen görüşü ile diğerlerinin, “*Kalbin zikrinde sevap yoktur.*” sözü burada birleşir. Kim kalp ile zikirden sevabı nefyederse onun lafzî yönünü kastetmiştir. Kim de kalp ile zikirden sevap vardır derse bu da -yukarıda bahsettiğimiz gibi- kalp ile yapılan zikrin kalpte oluşturduğu anlamı kastetmiştir. Bunu iyi düşün çünkü bu önemlidir. Bütün bu konularda mazereti olanla olmayan arasında fark yoktur. En iyisini noksan sıfatlardan münezzehe olan Allah bilir. Bk. Nevevî, *Fetâvâ*, 295, 296.

⁹⁷ Muhammed Emîn Kürdî, Mısır’da Nakşibendî-Hâlidî tarikatını yayan Tenvîru’l-kulûb fî muâmeleti allâmî’l-guyûb adlı eserinin sahibi mutasavvıf. Bk. Hamid Algar, “Kürdî, Muhammed Emîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 564-565.

rin sesli zikirde daha faziletli olduğuna dair görüşlerini aklî ve naklî delilleriyle beraber serdedir.

Bu fetvada; gösteriş, kendini beğendirme düşüncesi vb. bazı kötü düşüncelere düşülebileceği endişesinden dolayı zikri sessiz çekmenin daha faziletli olacağı, bu endişelerden emin olduğunda sesli zikrin daha faziletli olacağı bildirilmiştir. Muhakkik ise zikrin sesli veya sessiz yapılmasıyla ilgili tartışmalara değinerek İbn Hacer'den nakille; zikirde asıl olanın zikir kelimesinin anlamının tahakkuk etmesi için sesli yapılması gerektiği, sessiz yapıldığında ise Allah (c.c.) düşüncesinin kalpte oluşturduğu manadan dolayı sevaptan hali olmayacağını aktarır. Emîn el-Kürdî'den yapılan nakilde ise sessiz (kalbî) zikrin daha faziletli olacağı yönünde birçok delil getirildiği görülmektedir.

3.4. Ağıt Yakmakla Alakalı Fetva

Araplar, ölen kişinin ardından nağme ile terennüm edilen sözler; yas törenlerinde söylenen şiir, şarkı ve türküler⁹⁸ olarak tarif edilen "ağıt"a niyâhet-nevha, nedb-nüdb, resâ-mersiye, mâtem, bükâ ve na'y gibi isimler verirlerdi. Eski Araplar'da ölülerin arkasından, ücretle elbiselerini yırtıp saçlarını yolarak ağlayan birtakım kadınlar vardı. Ağıtçılığı meslek hâline getirerek geçimlerini bu yoldan temin eden bu kadınlara nâiha-nâihât deniliyordu. Ağıt sırasında yaptıkları hareketlere göre sâlika (çığlık atan), ressâe (mersiye söyleyen), hâlîka (saçlarını yolan) ve şâkka (üstünü başını yırtan) gibi isimler alan bu kadınlar menâha denilen ağıt söyleme mahallinde toplanarak hep birlikte ölünün iyiliklerini ve kahramanlıklarını anlatan ezgiler okur, ses ve hareketleriyle çevredekileri elem ve ıstıraba boğan hazin bir matem havası meydana getirirlerdi.⁹⁹

Bu konuda Nevevî'ye yöneltilen soru ve onun verdiği cevap şöyledir:

"Soru: Nebî'nin (s.a.v.), 'Ölü, dirinin veya ailesinin kendisine ağlaması ile azap görür.'¹⁰⁰ dediği doğru mudur? Bu sözün anlamı nedir? Cevap: Evet doğrudur. Doğruluk onun manasındadır. Burada kastedilen şey, kişinin kendisine ağıt yakılmasını vasiyet etmesidir. Bundan maksadın, ağıt vasiyetinde bulunan kişi veya ağıtın terkedilmesini vasiyet etmeyen kişi olduğu da söylenmiştir."¹⁰¹

Bu fetvanın dipnotunda eserin muhakkiki şunları söyler:

(Ölen kişi için) feryat ile bağırp çağırıp üstünü başını yırtıp göğsünü dövere rek onun meziyetlerini sayıp dökmek haramdır. Müslim'in şu haberi bunun delilidir. "Ağıtçı bir kadın tevbe etmeden ölürse, kıyamet gününde üzerinde katrandan bir gömlek ve onun üstünde de ateşten bir gömlek bulunduğu halde

⁹⁸ Süleyman Uludağ, "Ağıt", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1: 470.

⁹⁹ Uludağ, "Ağıt", 1: 471; Murat Sarıçık, *İslâm Öncesi Dönem-Cahiliye Kültürü* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002), 294.

¹⁰⁰ Arapçası "الميت يُعذب ببياء الحي عليه، أو ببياء أهله عليه" şeklinde olan hadis için bk. Buhârî, "Cenâiz", 32, 33, 34.

¹⁰¹ Nevevî, *Fetâvâ*, 91, 92.

*diriltilir.*¹⁰² Şu hadis de Müslim'in rivayetidir: *"Yanaklarını döven, elbiselerinin ön taraflarını yırtanlar ve cahiliye davası güdenler bizden değildir."*¹⁰³

Fetvada; bir kimsenin ağıt vasiyetinde bulunmasının caiz olmadığı, ağıt yakmanın ve ağıtçılık yapmanın haram olduğunun, rivayet edilen hadislerle delillendirildiği görülmektedir.

SONUÇ

Kısacık ömründe birçok alanda ve çok sayıda kıymetli eser telifini başaran Şâfiî mezhebinin büyük âlimlerinden İmam Nevevî'nin fetvaları öğrencilerinden Alâüddin b. el-Attâr tarafından toplanıp "kitap" ve "bâb" gibi başlıklar altında tasnif edilerek kitap haline getirilmiştir.

Nevevî'nin gerek kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplarda delil olarak hadislerden bolca istifade etmesi, gerekse çok sayıda sorunun konusunu sadece hadislerin teşkil etmesi -ki mürettip bu soruları müstakil bir başlık altında toplamıştır- onun hadis ilmi alanında otorite olduğunun göstergelerindedir.

İbadet konularındaki soruların diğer konulara oranla daha fazla olmasının dikkat çektiği fetvalar arasında dinî ve din dışı mûsiki ile (doğrudan-dolaylı) alakalı 10 adet fetva tespit edilmiştir.

Diğer konularda olduğu gibi mûsiki konusundaki fetvalarda da bolca hadislerden istifade edilmiş hatta bu konudaki hadisler soru olarak yöneltilmiştir.

Dinî mûsikinin temelini oluşturan Kur'ân-ı Kerîm kıraatinin güzel sesle ve nağme ile yapılmasının müstehap olup dünyanın her tarafındaki âlimlerin bu konuda icmâ ettikleri; bu hususta Hz. Peygamber'in (s.a.v.) emir ve tavsiyelerinin olduğu; bu konudaki rivayetlerin hemen hemen herkes tarafından malum olduğu ifade edilmiştir.

Özellikle cenaze merasimlerinde yapılan; Kur'ân'ı aşırı yayararak okumak ve abartılı nağme yapmak suretiyle kelimelerin yapısını bozacak şekildeki kıraatlerin, değil sevap kazanmak büyük bir ayıp ve kötülük olduğu ve bu tarz bir kıraatin âlimlerin icmâsıyla haram olduğu ifade edilmiştir. Böyle bir durumda idarecilerin müdahalesinin gerekliliği, bu tür okuyuculara gerekli cezaların verilmesi ve gücü yeten her Müslümanın bu durumu inkâr etmesinin lüzumu vurgulanmıştır.

Namaz dışında yapılan kıraatin esasen sesli olarak yapılmasının dinleyicilere sağlayacağı faydalar bakımından daha faziletli olacağı ancak okuyucunun gösterişe kapılması, kendini beğendirme düşüncesi ve ibadet veya mübah bir işle meşgul olan kimselerin zihnini bulandırmak (teşvîş) -bu durumun şiddetli olmasında hüküm harama kadar varır- gibi zararlı bir durum

¹⁰² Müslim, "Cenâiz", 10.

¹⁰³ Buhârî, "Cenâiz", 36, 39, 40, Müslim, "İman", 44; Nevevî, *Fetâvâ*, 92.

söz konusu olduğu zamanlarda sessiz olarak okumanın daha faziletli olacağı ifade edilmiştir. Teheccüd namazında ise orta bir okuyuşun tercih edilmesi gerektiği ancak daha önce zikredilen zararların olmasından endişe edilmediğinde sesli kıraatin efdal olduğu vurgulanmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm okuma üsluplarından (tertil ve temehhül) bahsedilmiştir. Kur'ân okunurken yapılan hız / tempo denilebilecek bu usullerin uygun olanı; tecvid kurallarına riayet edilerek yapılanı olup harflerin / kelimelerin mahreç, sıfat ve yapılarının bozulmasına sebep olacak çok süratli bir okuyuşun (hezreme) caiz olmadığı belirtilmiştir.

Zikir çekmenin sesli veya sessiz olması tartışmaları gündeme gelmiş, gösteriş, kendini beğendirme düşüncesi vb. bazı kötü düşüncelere düşülebileceği endişesinden dolayı zikri sessiz çekmenin, bu endişelerden emin olduğunda ise sesli zikrin daha faziletli olacağı bildirilmiştir. Bu konudaki her iki görüş sahiplerinin delilleri sıralanmış ve muhakkikin, zikrettiği deliller ve sunduğu referanslar çerçevesinde zikrin sessiz (kalbî) yapılması taraftarı olduğu görülmüştür.

Şarkıcıların veya şarkıcıyı dinleyenlerin lanetlendiğine ve mûsikinin kalplerde nifakı yeşerteceğine dair hadis olarak zikredilen sözlerin aslının olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca şarkıcılara verilecek ücret veya yapılacak ikramdan dolayı herhangi bir sevap veya günahın tahakkuk etmeyeceği, ancak bunun dine uygun, iyi bir niyetle yapılması durumunda sevap kazanılabileceği ifade edilmiştir. Nevevî'nin bu görüşleri muhakkiki tatmin etmemiş olacak ki, (lanetlenme konusunun aslının olmadığını kabul etmekle beraber) mûsiki aleyhinde zikredilen rivayetleri ve bazı Şâfiî âlimlerin bu konudaki görüşlerini aktardığı görülmektedir.

Bir kimsenin ağıt vasiyetinde bulunmasının caiz olmadığı, ağıt yakmanın ve ağıtçılık yapmanın haram olduğu konusu bu hususta rivayet edilen hadislerle desteklenerek izah edilmiştir.

Bugün de toplumun bazı kesimlerinde tartışma konusu olan dinî ve din dışı türleriyle mûsiki konusu Şâfiî mezhebine mensup büyük âlim Nevevî'nin fetvalarında da yer almıştır. Nevevî'nin, konu ile alakalı sorulara verdiği cevaplar incelendiğinde; mûsikinin lehinde veya aleyhinde mutlak bir hüküm vermediği, bazı kayıtlara bağlı olarak farklı hükümler verdiği görülecektir. Ancak, eserin muhakkiki, Nevevî'nin derin bir takva sahibi olup şüpheli şeylerden uzak duran kimselerden olduğunu, buna rağmen onun mûsikinin aleyhinde bir şey varit olmadığını söyleyerek cevazına dair fetva vermesini anlamadığını ifade etmiş nihayetinde, her ne kadar bazı durum ve şartlarda mûsikinin cevazı söz konusu olsa da uzak durmanın daha doğru bir davranış olacağını beyan etmiştir.

KAYNAKÇA

- Algar, Hamid. "Kürdî, Muhammed Emîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 564-565. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Apaydın, H. Yunus. "Mûsikî (Fıkıh)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 261-263. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Bardakoğlu, Ali. "Had". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 547-551. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Başoğlu, Tuncay. "Ta'zîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 198-202. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 11 Cilt. Tah. Muhammed Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *Şuabü'l-îmân*. 14 Cilt. Tah. Abdülâlî Abdülhamîd Hâmid. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- Bozkurt, Nebi. "Eğlence". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 483-488. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. İstanbul: y.y., 1981.
- Çetin, Abdurrahman. "Tilâvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41: 155-157. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Dakr, Abdülganî. *el-İmâm en-Nevevî*. Şam: Dâru'l-Kalem, 1994.
- Demirkent, Işın. "Haçlılar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 525-546. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Farûkî, İsmail Raci - Luis Lâmia. *İslâm Kültür Atlası*. Çev. Mustafa Okan Kibaroglu - Zerrin Kibaroglu. İstanbul: İnkılab Yayınları, 1999.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed. *İhyâü ulûmi'd-dîn*. Beyrut: Dâru İbni Hazm, 2005.
- Hâmid, Muhammed. *Hükmü'l-İslâm fi'l-ğınâ*. Halep: Dâru'l-Va'y, 1397/1977.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said ez-Zahiri. *el-Muhallâ*. 11 Cilt. Tah. Muhammed Münir ed-Dimeşki. Kahire: 1347-1352.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. Mısır: y.y., ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-meârif, 1981.
- İsfehânî, Râğıb, Ebû'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Suûdî Arabistan: Mektebetu Nezâr Mustafa el-Bâz, ts.
- Kallek, Cengiz. "Mâverî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28: 180-186. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Kandemir, M. Yaşar. "İbn Hacer el-Askalânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19: 514-531. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Kandemir, M. Yaşar. "Nevevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 45-49. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1991.
- Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütübî ve'l-fünûn*. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.
- Koçyiğit, Yakup. *Muhyiddin en-Nevevî'nin Hayatı Eserleri ve Sahih-i Müslim Şerhindeki Metodu*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1989.
- Koprıman, Kâzım Yaşar. "Baybars I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5: 221-223. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr. *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Tah. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2006.

- Meşihat Makamı. *Muhîtu'l-fetâvâ / Fetâvâ-yı Hayriye*. 185: Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi.
- Müslim, Müslim b. Haccâc. *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul: y.y., 1981.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Fetâva'l-İmâm en-Nevevî / el-Mesâilü'l-mensûre*. Mürettip: Alâeddin İbnü'l-Attâr, Tahkik ve Ta'lik: Muhammed el-Haccâr. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Fetâva'l-İmâm en-Nevevî / el-Mesâilü'l-mensûre*. Mürettip: Alâeddin İbnü'l-Attâr, Tahkik ve Ta'lik: Muhammed el-Haccâr. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1996.
- Öngören, Reşat. "Zikir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 409-412. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Özcan, Nuri. "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmânlılarda Dînî Mûsiki". *Osmânlı*. 10: 722-724. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Moğollar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 225-229. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Sarıcık, Murat. *İslâm Öncesi Dönem-Cahiliye Kültürü*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002.
- Şeşen, Ramazan. "Eyyûbîler (Siyasi Tarih, Medeniyet Tarihi)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 20-31. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Uludağ, Süleyman. "Ağıt". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 470-472. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Uludağ, Süleyman. *İslâm Açısından Müzik ve Semâ*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005.
- Yiğit, İsmail. "Memlükler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 90-97. Ankara: TDV Yayınları, 2004.